

NÓTA

CESTA NADĚJE

Šedesát let mezináboženského dialogu a bratrství ve světle koncilní deklarace *Nostra aetate*

Obsah

I. Úvod

Původ a dosah dokumentu *Nostra aetate*. Reakce na holokaust
Specifika dialogu se židovským národem

II. Pokoncilní vývoj: kontinuita obohacená následujícími papeži

Sv. Pavel VI.
Sv. Jan Pavel II.
Benedikt XVI.
František
Lev XIV.

III. Plody a výzvy deklarace *Nostra aetate* v dnešní době

Viditelné a tiché plody
Přetrvávající odpor a nedorozumění
Pedagogika dialogu, který je třeba prohloubit

IV. Perspektivy a směry pro budoucnost mezináboženského dialogu

V. Závěr

I. Úvod

1. Dne 28. října 1965 otevřela deklarace Druhého vatikánského koncilu *Nostra aetate* „o poměru církve k nekřesťanským náboženstvím“ novou kapitolu v historii vztahů mezi katolíky, židy a věřícími jiných vyznání a duchovních tradic. Byla mnohem více než pouhým textem, znamenala totiž hlubokou změnu v tom, jak církev chápe a vyjadřuje svůj vztah k věřícím jiných náboženství. V této deklaraci církev výslovně prohlásila, že „neodmítá nic, co je v těchto náboženstvích pravdivé a svaté“, a vyzvala věřící, aby s úctou a respektem brali v úvahu „jejich způsoby chování a života, pravidla a nauky“.¹ Deklarace byla vypracována v kontextu tvůrčí a bratrské vitality koncilu

1 Druhý vatikánský koncil, deklarace *Nostra aetate* (28. října 1965), 2: AAS 58 (1966), 741.

a zachovává si velkou aktuálnost ve světě, který je na jedné straně poznamenán všeobecnými postoji uzavřenosti a na druhé straně snahou o pokojné soužití v rámci univerzálního občanství založeného na bratrství a vzájemném uznání.

2. Z tohoto hlediska se *Nostra aetate* řadí do stejné linie jako další koncilní deklarace *Dignitatis humanae*, která se zaměřuje na právo na náboženskou svobodu. Žádný ohleduplný vztah k jiným náboženstvím nemůže být upřímný ani uskutečnitelný bez odpovídajícího respektování náboženské svobody druhých: „Tento požadavek svobody v lidské společnosti se nejvíce týká duchovních lidských hodnot, především však toho, co patří k svobodnému praktikování náboženství ve společnosti.“² Toto přesvědčení nás vede k tomu, abychom požadovali stejnou svobodu pro křesťany v zemích, kde tvoří menšinu.³

3. I po šedesáti letech od svého vydání *Nostra aetate* nadále inspiruje pastorační a teologická rozhodnutí církve a živí dialog, který je samotnou formou, v níž se odehrává lidský život, a který se stal v dnešních společnostech stále více nepostradatelným. Tento dialog však zároveň představuje neustálou výzvu: Jak skloubit věrnost křesťanské identity s upřímnou otevřeností vůči odlišnosti? Jak konkrétně žít výzvu k univerzálnímu bratrství ve společnostech poznamenaných rostoucí kulturní a náboženskou rozmanitostí, válkou a násilím a rostoucím tlakem směrem k sekularizaci? Tento dokument si klade za cíl zmapovat základní etapy mezináboženského dialogu po vydání *Nostra aetate*, zhodnotit jeho úspěchy a výzvy a nastínit některé perspektivy do budoucna.

Původ a dosah dokumentu *Nostra aetate*. Reakce na holokaust

4. Deklarace *Nostra aetate* vznikla po druhé světové válce a zpočátku se netýkala dialogu s jinými náboženstvími, ale byla reakcí na tragické důsledky antisemitismu, které vyvrcholily holokaustem. Svátý Jan XXIII., který již dříve projevoval velkou citlivost k této problematice, pověřil po setkání s židovským učencem Julesem Isaacem – které umožnila zprostředkovatelka, zakladatelka Sekretariátu pro ekumenické aktivity Maria Vingianiová – kardinála Augustina Beu, aby vypracoval koncilní text zaměřený na uzdravení a obnovu vztahů mezi církví a židovským národem. Tento projekt se během zasedání Druhého vatikánského koncilu dále rozvíjel a našel konkrétní podobu v textu, který – podobně jako evangelijní hořčičné semínko (srov. Mk 4,31–32) – vyrostl nad veškerá očekávání, až se stal mohutným stromem, který zahrnoval nejen vztah k judaismu, ale i dialog s dalšími náboženstvími. V něm lze rozpoznat záměr o stále univerzálnější otevřenost, kterou církev touží nabídnout svým bratrům a sestrám z jiných náboženských tradic, v duchu úcty a společného hledání pravdy.

5. Katolicko-židovský dialog ve své oficiální a institucionální podobě má svůj základ v článku 4 této deklarace. Jedná se o první magisteriální vyjádření, které jasně uznává židovské kořeny křesťanství. Odkazuje se v něm na pasáž z listu Římanům 9,4–5, v níž se uvádí, že patriarchové patří k izraelskému národu a že Kristus podle těla pochází z jejich rodu. Deklarace rovněž připomíná, že „z židovského národa pocházejí apoštolové, základy a sloupy církve, a většina prvních učedníků, kteří oznámili světu Kristovo evangelium“.⁴ V této souvislosti, pokud jde o osobu Ježíše, Komise pro náboženské vztahy s judaismem upřesňuje Sekretariátu pro jednotu křesťanů (dnešní Dikasterium pro podporu jednoty křesťanů) ve svém dokumentu, že: „Ježíš je Žid a zůstane jím navždy [...]. Ježíš je plně člověkem své doby a svého palestinského židovského prostředí 1. století, s nímž sdílel radosti i naděje. Jak nám bylo zjeveno v Bibli (srov. Řím 1,3–4; Gal 4,4–5), zdůrazňuje to jak skutečnost

2 Druhý vatikánský koncil, deklarace *Dignitatis humanae* (7. prosince 1965), 1: AAS 58 (1966), 929–930.

3 Srov. František, apoštol. Exhort., *Evangelii gaudium* (24. listopadu 2013), 253: AAS 105 (2013), 1121.

4 Druhý vatikánský koncil, deklarace *Nostra aetate*, 4: AAS 58 (1966), 742.

vtělení, tak i samotný smysl dějin spásy.“⁵ Slovy evangelisty Jana (srov. Jan 1,14), jak je nově interpretoval protestantský teolog K. Barth, se Slovo stalo „židovským tělem“⁶ a přišlo, aby přebývalo mezi námi. Tímto příbytkem Ježíše je židovství jeho doby, které je původní půdou, z níž se vyvinula *Ecclesia ex circumcisione* a poté *Ecclesia ex gentibus* (viz v této souvislosti mozaiku v bazilice svaté Sabiny v Římě).

Dialog s náboženstvími

6. Již od zahájení Druhého vatikánského koncilu v roce 1962 svatý Jan XXIII., považovaný za „předchůdce dialogu“⁷, výslovně vyzýval k prosazování nejen jednoty křesťanů, ale i širšího bratrství s věřícími jiných náboženství, založeného na vzájemné „úctě a respektu“⁸. Tato autenticky lidská a hluboce evangelijní vize se postupně prosadila na teologické i pastorační úrovni – setkání s druhým ve vzájemném respektu je nezbytnou podmínkou pro plné prožívání evangelia. O několik měsíců později, v encyklice *Pacem in terris*, vyzval papež všechny k respektování důstojnosti každého člověka.⁹

7. Svatý Pavel VI. tento směr potvrdil v encyklice *Ecclesiam suam*, v níž vyzval církev, aby „vstoupila do dialogu se světem, v němž žije“¹⁰. Podle této encykliky je církev povolána, aby s obnoveným zápalem navázala „dialog se všemi lidmi dobré vůle, uvnitř i vně svého vlastního prostředí“¹¹, aniž by kohokoli vylučovala a přitom zohlednila specifika a dynamiku jednotlivých prostředí dialogu. Vize dialogu metodologicky strukturovaného do různých okruhů – dialog o míru, dialog s věřícími v Boha a dialog s bratry křesťany, kteří se od nás oddělili¹² – se ukázala jako klíčová pro rozvoj ekumenického, mezináboženského a mezikulturního dialogu v pokoncilním období. Tento přístup, založený na doktrínální jasnosti, upřímném naslouchání a hluboké úctě k těm, s nimiž křesťané vedou dialog, je považován za podstatnou součást poslání církve.¹³ Církev tak jasně prohlašuje: *cesta dialogu není ani strategií danou okolnostmi, ani zřeknutím se vlastní identity, ale autentickou evangelijní cestou*.

8. Mimořádný přínos *Nostra aetate* zdůraznil svatý Pavel VI. na závěr Druhého vatikánského koncilu: „Ať na tuto krásnější tvář katolické církve pohlíží naši milí křesťanští bratři, kteří jsou dosud odděleni od plného společenství s ní. Ať se na ni rovněž dívají i stoupenci jiných náboženství, zejména ti, s nimiž nás spojuje příbuznost s Abrahámem, a to především židé, kteří již nejsou předmětem odsouzení či nedůvěry, ale úcty, lásky a naděje. Církev totiž roste v pevnosti pravdy a víry a v šíření spravedlnosti a lásky. Tak žije církev.“¹⁴

9. *Nostra aetate* poukazuje na zásadní princip. Úcta a respekt jsou nezbytnými základy mezináboženského dialogu a vztahů s judaismem, které umožňují překonat dlouho převládající postoje vyloučení, pohrdání či lhostejnosti: „Nemůžeme se však obracet v modlitbě k Bohu, Otci všech, jestliže odmítáme chovat se bratrsky k některým lidem, stvořeným podle Božího obrazu. [...]

5 Sekretariát pro jednotu křesťanů, *Ebrei ed ebraismo nella Chiesa Cattolica* (24. června 1985), III, 1: EV 9, 1639.

6 Srov. K. Barth, *Die Kirchliche Dogmatik*, IV/1, 1953, s. 181.

7 J.-L. Tauran, *Cinquant'anni di dialogo interreligioso: Pro Dialogo* 151–52 (2016), s. 71.

8 Jan XXIII., *proslov k slavnostnímu zahájení Druhého vatikánského koncilu* (11. října 1962), 8.2: AAS 54 (1962), 794.

9 Srov. Jan XXIII., enc. *Pacem in terris* (11. dubna 1963), 83: AAS 55 (1963), 299.

10 Pavel VI., enc. *Ecclesiam suam* (6. srpna 1964), 67: AAS 56 (1964), 639.

11 Tamtéž, 97: AAS 56 (1964), 649.

12 Srov. tamtéž, 110–115: AAS 56 (1964), 654–657.

13 Srov. tamtéž, 83: AAS 56 (1964), 644–645. Jak tedy uvádí Svatý otec, dialog je „způsobem, jak vykonávat apoštolské poslání, je to umění duchovní komunikace“. Papež také definuje jeho charakteristiky: především jasnost, poté mírnost: „dialog není pyšný, není ostrý, není urážlivý. Jeho autorita je dána samotnou pravdou, kterou předkládá. [...] Je mírumilovný, vyhýbá se násilným způsobům, je trpělivý, je velkorysý.“ Dále je tu důvěra a nakonec pedagogická obezřetnost, která zohledňuje psychologické a morální podmínky posluchače.

14 Pavel VI., *homílie u příležitosti vydání pěti koncilních dokumentů Druhého vatikánského koncilu* (28. října 1965): AAS 57 (1965), 903.

Církev tedy zavrhuje jako cizí Kristovu smýšlení jakoukoli diskriminaci nebo jakékoli utiskování lidí pro jejich rasu nebo barvu pleti, sociální postavení nebo náboženství.¹⁵ V tomto smyslu se deklarace řadí do antropologie vztahu v duchu dokumentu *Gaudium et spes*, v němž není druhý člověk vnímán jako hrozba, ale je uznáván jako partner k dialogu, s nímž lze v duchu vzájemnosti budovat spravedlivější a bratrštější společnost.

Specifika dialogu s židovským národem

10. Jak dnešní judaismus, tak i současné křesťanství vycházejí ze Slova zjeveného ve Starém zákoně a mají své kořeny v judaismu Ježíšovy doby. Ten se po zničení jeruzalémského chrámu v roce 70 po Kristu postupem času proměnil především v rabínský judaismus, zatímco rané křesťanství se vyvinulo z hnutí započatého Ježíšem a jeho učedníky a v průběhu času se odlišilo od různých forem judaismu. První křesťané spolu s Židem Ježíšem skutečně přijali zásady tehdejšího judaismu a přizpůsobili je nové situaci po Velikonocích. Deklarace *Nostra aetate* proto uvádí: „Protože tedy mají křesťané a Židé tak velké společné dědictví, chce tento posvátný sněm podpořit a doporučit vzájemné poznávání a úctu. Toho lze dosáhnout především biblickými a teologickými studiemi a bratrskými rozhovory.“¹⁶ Toto bohaté společné dědictví je pevným základem a skutečným pokladem pro židovsko-křesťanský dialog.

11. Vše, co Ježíš vnesl do křesťanství jako židovské dědictví, však tvoří součást teologické struktury samotného křesťanství. V části nazvané *Základní témata Písem židovského národa a jejich přijetí ve víře v Krista* (č. 19–65) se dokument Papežské biblické komise *Židovský národ a jeho svatá Písma v křesťanské Bibli* ze dne 24. května 2001 zabývá hlavními biblickými aspekty a jejich výkladem. Jedná se o text vysoké hodnoty.

12. Židé i křesťané jsou shodně přesvědčeni, že se Bůh Izraele zjevil ve svém Slově a tímto způsobem oslovil lidstvo. Stejně tak je jim společná víra, že Bůh jako Stvořitel nebe a země stvořil životní prostor pro člověka, že tento prostor ho obklopuje a chrání, že člověk jako „obraz Boží“ (srov. Gn 1,26–27) je jeho správcem a musí převzít náležitou odpovědnost vůči stvoření a že je odpovědný za blaho svých bratrů, zejména chudých.¹⁷ Každé etické učení o správném vztahu lidské bytosti k Bohu, k okolnímu světu a k bližnímu má svůj původ v samotném Bohu a v důstojnosti každé osoby, která vyplývá z toho, že je „obrazem Božím“: stejně jako rabínský judaismus přijalo i křesťanství „Desatero přikázání“. Ta se stala také morálním dědictvím uznávaným mnoha lidmi. Ježíšovo dvojí přikázání lásky, totiž milovat Boha celým svým srdcem, celou svou duší, celou svou myslí a celou svou silou, a milovat bližního jako sebe samého (srov. Mk 12,30–31 Mt 22,37–39 Lk 10,27), je převzato ze Starého zákona, i když tam tato dvě přikázání nebyla výslovně spojena (srov. Dt 6,5 a Lv 19,18). Z tohoto důvodu považoval papež Benedikt XVI. židovský národ za naše „otce ve víře“¹⁸ a zdůrazňoval, že dialog mezi oběma vyznáními musí vycházet z vděčnosti křesťanů vůči židovskému národu, neboť navzdory obtížím, kterými prošel, si zachoval víru v jediného Boha. Proto tehdejší kardinál Ratzinger mohl prohlásit, že „aby byl dialog plodný, musí začít modlitbou k našemu Bohu, aby především nám křesťanům daroval větší úctu a lásku k tomuto národu, k Izraelitům“.¹⁹

13. S ohledem na toto bohaté duchovní dědictví, které je společné židům i křesťanům, je snadné pochopit, že židovsko-křesťanský dialog nemohou křesťané považovat pouze za doplňkovou

15 Druhý vatikánský koncil, deklarace *Nostra aetate*, 5: AAS 58 (1966), 743–744.

16 Tamtéž, 4: AAS 58 (1966), 743.

17 Srov. N. Hofmann, „Nella ‚Giornata dell’ebraismo’. Tradizioni, valori e impegni comuni“: *L’Osservatore Romano*, 17. ledna 2023, s. 5.

18 Srov. Benedikt XVI., promluva k předsedům židovských organizací Spojených států (12. února 2009): *Insegnamenti*, V/1 (2009), 235; Benedikt XVI. – P. Seewald, *Světlo světa. Papež, církev a znamení doby*, Barrister & Principal, 2011, s. 122.

19 J. Ratzinger, „L’eredità d’Abramo: dono di Natale“: *L’Osservatore Romano*, 29. prosince 2000, s. 1.

záležitost, jejímž cílem by bylo pouze lépe poznat judaismus, udržovat diplomatické vztahy či dokonce pěstovat jen přátelství s židovským národem. Jde spíše o to, aby si člověk plně uvědomil svou vlastní původní identitu. Boží smlouva s židovským národem je neodvolatelná²⁰ a to neustále vyzývá církve k zamyšlení. Pro křesťany to však neznamená, že existují dvě cesty spásy²¹ a že smlouva s židovským národem je paralelou ke křesťanské cestě spásy. Církve učí, že Kristus je jediným vykupitelem.²² Tato neodvolatelná smlouva má však teologický význam. Čím více křesťan zná a miluje židovské kořeny své tradice, tím lépe rozumí sám sobě ve své víře a tím více se posiluje jeho náboženská identita, i když k tomu je nezbytné, aby křesťan dobře znal svou vlastní tradici víry a byl v ní pevně zakořeněn. Když v souvislosti s judaismem tvrdíme, že se jeden bez druhého neobejdeme, znamená to také, že religiozita současných židů – a to nejen ta spojená se Starým zákonem – je pro křesťany významná. Takto se vyjadřuje papež František: „Bůh nadále působí v lidu staré smlouvy.“²³ Židovská religiozita může být totiž považována za *účinek zjeveného Slova*, které je stále živé a účinné a které židé přijali, a z tohoto důvodu má aktuální a dynamickou hodnotu, která nás může vždy obohatit (srov. Řím 11,29). Je proto zásadně důležité prohlubovat biblické, exegetické, liturgické a teologické porozumění vztahu k judaismu podle zásad stanovených v koncilních konstitucích *Dei verbum* a *Lumen gentium*.

14. Taková solidarita s židovským národem rovněž zahrnuje společný boj proti antisemitismu. Již *Nostra aetate* jasně prohlašuje, že církve „želí nenávisti, pronásledování a projevy antisemitismu, jimiž se kdykoli a kdokoli obrátil proti Židům“,“²⁴ čímž potvrzuje, co již prohlásila Nejvyšší svatá kongregace Svatého úřadu dne 25. března 1928²⁵, a zároveň jde ještě o krok dále. Antisemitismus se v průběhu dějin, i v naší době, projevoval krutými způsoby, ale jeho nejtemnějším bodem je bezpochyby šoa. V této souvislosti platí velmi přesná a silná slova, která pronesl Benedikt XVI. během generální audience dne 28. ledna 2009, den po každoroční připomínce Dne památky obětí holokaustu: „V těchto dnech, kdy si připomínáme šoa, se mi vybavují vzpomínky z mých četných návštěv v Osvětimi, jednoho z koncentračních táborů, v nichž docházelo k brutálnímu vyvražďování milionů Židů, nevinných obětí slepé rasové a náboženské nenávisti. Znovu proto vyjadřuji svou plnou a nezpochybnitelnou solidaritu s našimi bratry, nositeli První smlouvy, a doufám, že památka šoa přivede lidstvo k zamyšlení nad nepochopitelnou mocí zla, pokud ovládne lidské srdce. Necht' je šoa pro všechny varováním před zapomněním, popíráním nebo zjednodušováním, protože násilí spáchané na jediné lidské bytosti je násilím proti všem. Žádný člověk není ostrov, jak napsal jeden básník. Šoa učí jak mladé, tak starší generace tomu, že pouze namáhavá cesta naslouchání a dialogu, lásky a odpuštění přivede národy, kultury a náboženství světa k vytouženému cíli bratrství a pokoje v pravdě. Už nikdy více žádné násilí na důstojnosti člověka!“²⁶

15. Konflikty, které v posledních letech vypukly na Blízkém východě, zanechaly svou stopu i na židovsko-křesťanském dialogu. Mnohé komunikační mosty se otřáslly a jsou i nadále vystavovány zkoušce kvůli odlišnému výkladu událostí, který často není jednoznačný ani v rámci jednotlivých náboženských společenství. Pilíře dialogu věřících, vybudované během šedesáti let společné práce, však zůstaly pevné. Na nich je možné a nutné stavět a čerpat pro to inspiraci

20 Srov. *Katechismus katolické církve*, č. 121.

21 Srov. Sekretariát pro jednotu křesťanů, *Ebrei ed ebraismo nella Chiesa Cattolica* (24. června 1985), I, 7: *EV* 9, 1623.

22 Srov. Komise pro náboženské vztahy se židy, *Boží dary a povolání jsou neodvolatelné (Řím 11,29). Zamyšlení nad teologickými otázkami, týkajícími se katolicko-židovských vztahů, při příležitosti 50. výročí „Nostra aetate“ (čl. 4)*, Církevní dějiny 19, 2016, čl. 35. Kongregace pro nauku víry, deklarace *Dominus Iesus* (6. srpna 2000): *AAS* 92 (2000) 742–765.

23 František, apoštol. exhort. *Evangelii gaudium* (24. listopadu 2013), 249: *AAS* 105 (2013), 1120.

24 Druhý vatikánský koncil, deklarace *Nostra aetate*, 4: *AAS* 58 (1966), 743.

25 Srov. *AAS* 20 (1928), 103–104.

26 Benedikt XVI., generální audience (28. ledna 2009): *Insegnamenti*, V/1 (2009), 157.

z doporučení koncilních otců, abychom rostli ve vzájemném poznání a úctě „především biblickými a teologickými studii a bratrskými rozhovory“²⁷.

II. Pokoncilní vývoj: kontinuita obohacená následujícími papeži

Svatý Pavel VI.

16. Nový postoj církve vůči jiným vyznáním a náboženským tradicím, který vzešel z Druhého vatikánského koncilu, vsadil svatý Pavel VI. do rámce „dialogu se světem“, jak jej nastínil v encyklice *Ecclesiam suam*, a který byl dále rozvíjen v následném magisteriu. Jak připomíná papež v encyklice *Populorum progressio*: „Rozvoj se neomezuje na pouhý hospodářský růst. Aby byl opravdový, musí být všestranný, to znamená, že musí vést k rozvoji celého člověka a celého lidstva.“²⁸ Z toho vyplývá silná výzva k bratrství, podpořená neustálým dialogem s kulturami, náboženstvími a přesvědčeními, s cílem dosáhnout solidárního rozvoje, otevřeného transcendenci a zaměřeného na univerzální bratrství.²⁹ V této perspektivě dal svatý Pavel VI. rozhodující podnět k mezináboženskému dialogu a začlenil jej do samotných struktur Římské kurie.

17. Z tohoto důvodu papež již v roce 1964 zřídil Sekretariát pro nekřesťany, z něhož vzniklo dnešní Dikasterium pro mezináboženský dialog.³⁰ Tento orgán, který vznikl během koncilu, tedy ještě před vyhlášením dokumentu *Nostra aetate* a encykliky *Ecclesiam suam*, byl pověřen řízením, podporou a koordinací vztahů církve s věřícími jiných náboženství. I dnes se snaží podporovat „skutečné hledání Boha mezi všemi lidmi“.³¹

18. Svatý Pavel VI. jednoznačně zdůraznil, že nekřesťanská náboženství již nemají být vnímána jako protivníci, ale jako společníci na cestě a partneři „budoucího a již započatého přátelství“³². V tomtéž duchu byly o deset let později zřízeny dvě specializované komise: jedna pro náboženské vztahy s judaismem, druhá pro vztahy s islámem,³³ s cílem prohloubit setkávání s židy a muslimy a posílit spolupráci, a to i ve vztahu k ostatním křesťanským vyznáním.³⁴ Na přání svatého Pavla VI. dialog zakořenil nejen v institucích církve, ale také v jejím misijním srdci. Stal se významnou součástí křesťanského života – autentickým stylem evangelijního svědectví, jež je v souladu se světem, který se vyznačuje čím dál větší rozmanitostí vyznání a kultur.

Svatý Jan Pavel II.

19. Svatý Jan Pavel II. významně přispěl k zviditelnění koncilní myšlenky mezináboženského dialogu. Jeho úsilí o uplatnění zásad dokumentu *Nostra aetate* v praxi bylo rozhodující, zejména díky

27 Druhý vatikánský koncil, deklarace *Nostra aetate*, 4: AAS 58 (1966), 743.

28 Pavel VI., enc. *Populorum progressio* (26. března 1967), 14: AAS 59 (1967), 264.

29 Srov. tamtéž, 42: AAS 59 (1967), 278.

30 Sekretariát pro nekřesťany zřídil svatý Pavel VI. dne 19. května 1964 apoštolským listem ve formě „motu proprio“ *Progređiente Concilio* (srov. AAS 56 [1964], 560) s cílem věnovat pozornost „všem, kteří nemají křesťanské náboženství a na které se zdají odkazovat i slova Páně: ‚Mám i jiné ovce, které nejsou z tohoto ovčince. Také ty musím přivést‘ (Jan 10,16)“ (tamtéž). Jeho zřízení se jeví jako nezbytné „zejména v těchto dobách, kdy se mezi lidmi všech ras, jazyků a náboženství rozvíjejí rozmanité vztahy“ (tamtéž). V roce 1988 přijal Sekretariát název Papežská rada pro mezináboženský dialog (srov. Jan Pavel II., apoštolská konstituce *Pastor Bonus* [28. června 1988], 159–162: AAS 80 [1988], 902) a následně v roce 2022 Dikasterium pro mezináboženský dialog (srov. František, apoštol. konstituce *Praedicate Evangelium* [19. března 2022], 147–152: AAS 114 [2022], 426–427).

31 František, apoštol. konst. *Praedicate Evangelium*, 149 §1: AAS 114 (2022), 426.

32 Pavel VI., projev na zahájení III. generálního shromáždění biskupské synody (27. září 1974): AAS 66 (1974), 561.

33 Komise pro náboženské vztahy s judaismem a Komise pro náboženské vztahy s muslimy byly zřízeny téhož dne, 22. října 1974.

34 Srov. P. Rossano, „Le cheminement du dialogue interreligieux de *Nostra aetate* à nos jours“: *Pro Dialogo* 74 (1991), 131–142; S. Schmidt, „Cardinal Bea and Interreligious Dialogue“: *Pro Dialogo* 74 (1991), 143–149.

uspořádání historického setkání v Assisi dne 27. října 1986. Poprvé se zde sešli náboženští představitelé z celého světa, každý z nich vyjádřil svou víru a modlili se za mír. Tento hluboce symbolický okamžik byl jasnou a silnou výzvou k tomu, abychom náboženství již nepovažovali za zdroje rozdělení, ale za zásadní aktéry trvalého míru, založeného na vzájemné úctě a bratrské spolupráci.³⁵ Na závěr onoho Světového dne modlitby prohlásil papež před zástupci různých náboženství: „Snad nikdy v dějinách lidstva nebylo všem tak zřejmé vnitřní propojení mezi autentickým náboženským postojem a velkým dobrem, jímž je mír. [...] Lidstvo vstoupilo do éry větší solidarity a snahy o sociální spravedlnost.“³⁶

20. Pokud jde o dialog s židovským národem, svatý Jan Pavel II. při své návštěvě římské synagogy dne 13. dubna 1986 mohl před svými židovskými partnery prohlásit, že „židovské náboženství nám není cizí, ale jistým způsobem je nedílnou součástí našeho náboženství. Máme k němu tedy vztah, jaký nemáme k žádnému jinému náboženství. Jste našimi milovanými bratry a v jistém smyslu by se dalo říci, že jste našimi staršími bratry.“³⁷ Jelikož byl Ježíš Žid, mají církev a judaismus jedinečný vztah, jaký neexistuje s jiným náboženstvím.

21. Kromě toho svatý Jan Pavel II., který prosazoval to, co později bylo známo jako „duch Assisi“³⁸, sdílel se svatým Pavlem VI. přesvědčení o nutnosti objasnit některé aspekty vztahu mezi dialogem a evangelizací. Jeho pontifikát byl poznamenán vydáním několika zásadních dokumentů, jako je *Dialog a poslání* (1984) publikovaný Sekretariátem pro nekřesťany³⁹ a encyklika *Redemptoris missio* (1990), která znovu potvrzuje trvalou hodnotu misijního poslání církve. Po ní následuje dokument *Dialog a zvěstování* (1991), který vypracovala Papežská rada pro mezináboženský dialog ve spolupráci s Kongregací pro evangelizaci národů.⁴⁰

22. V duchu Druhého vatikánského koncilu vyjadřují tyto texty dva neoddělitelné požadavky, jejichž aktuálnost stále trvá. Těm, kteří by byli v pokušení trvat výhradně na povinnosti hlásat Krista, připomínají, že deklarace *Nostra aetate* zahrnuje nutnost dialogu s ostatními náboženskými tradicemi, neboť ten již „je součástí poslání církve k hlásání evangelia“⁴¹. Naopak těm, kteří mají sklon relativizovat svou náboženskou identitu, připomíná tatáž deklarace nutnost věrnosti Ježíši Kristu, „cestě, pravdě a životu“ (Jan 14,6)⁴². Dialog tedy předpokládá jasné uvědomění si vlastní náboženské a kulturní identity spolu se skutečnou otevřeností vůči odlišnosti, což je nezbytná

35 Srov. Jan Pavel II., generální audience (22. října 1986), 5: *Insegnamenti*, IX/2 (1986), 1147: „Ačkoli byla často příčinou rozkolů, všechna by nyní ráda sehrála rozhodující roli při budování světového míru.“

36 Jan Pavel II., projev k zástupcům křesťanských církví, církevních společenství a světových náboženství shromážděným v Assisi (27. října 1986), 6,8: *Insegnamenti*, IX/2 (1986), 1268.1269.

37 Jan Pavel II., promluva u příležitosti setkání s židovskou komunitou v římské synagoze (13. dubna 1986), 4: *Insegnamenti*, IX/1 (1986), 1027.

38 Jan Pavel II., *Poselství k XXI. Světovému dni míru* (1. ledna 1988), 4: *AAS* 80 (1988), 284–285.

39 Dokument *Dialog a poslání* představuje zásadní východisko pro pochopení vize církve ohledně mezináboženského dialogu. Uvádí, že dialog je nedílnou součástí evangelizačního poslání církve, přičemž však upřesňuje, že nenahrazuje výslovné zvěstování Krista, ale doprovází je a obohacuje. Dokument rozlišuje čtyři vzájemně se doplňující úrovně: dialog života, který spočívá v aktivním a bratrském soužití věřících různých náboženství; dialog skutků, založený na konkrétní spolupráci ve službě spravedlnosti a míru; teologický dialog, který podporuje intelektuální a doktrinární výměnu mezi odborníky a náboženskými představiteli; a konečně duchovní dialog, založený na autentickém setkání náboženských tradic v modlitbě a kontemplaci. Ujasněním těchto úrovní tak text klade základy pro konkrétní a různorodé úsilí církve v rámci pluralitních společností.

40 Dokument *Dialog a zvěstování* prohlubuje reflexi o vztahu mezi mezináboženským dialogem a explicitním zvěstováním evangelia. Ačkoli jasně připomíná, že zvěstování Krista zůstává jádrem křesťanského poslání, zdůrazňuje, že mezináboženský dialog je s tímto zvěstováním nejen slučitelný, ale představuje jeho podstatný a komplementární rozměr. Dialog je představován jako autentická duchovní cesta, jako privilegovaný prostředek, jímž mohou křesťané svědčit o své víře v úctě a upřímném naslouchání druhému. Dokument zdůrazňuje, že dialog a zvěstování nejsou nikdy v protikladu: jsou spíše dvěma doplňujícími se cestami jediného církevního poslání, zakořeněného v Boží lásce a v opravdovém uznání důstojnosti a svobody každého člověka.

41 Jan Pavel II., enc. *Redemptoris missio* (7. prosince 1990), 55: *AAS* 83 (1991), 302.

42 Srov. Druhý vatikánský koncil, deklarace *Nostra aetate*, 2: *AAS* 58 (1966), 741.

podmínka pro soužití v pluralitních společnostech. Musí být oproštěn od dvojznačností, vyhýbat se relativismu a synkretismu, přičemž musí v nejvyšší míře potvrzovat zásadu identity a usilovat o co nejširší dialog.

23. Jednou z hlavních priorit pontifikátu svatého Jana Pavla II. bylo bezpochyby prosazování skutečného „dialogu mezi kulturami“⁴³ ve službě světovému míru, zejména tváří v tvář stále častějším případům násilí páchaného ve jménu Boha. Na prahu roku 2000 papež důrazně zopakoval, že je na věřících, aby dokázali, že náboženství nejsou překážkou míru, ale jeho podstatnou součástí. Jakékoli zneužití náboženství k násilným účelům je závažným překroucením jeho podstaty. Náboženství nesmí být nikdy záminkou pro konflikty: „Náboženství a mír jdou ruku v ruce: vyhlásit válku ve jménu náboženství je zjevný rozpor.“⁴⁴ Odtud pramení jasná výzva papeže vůči náboženským představitelům: je na nich, aby svými činy a svým nasazením dosvědčili, že právě jejich vlastní víra je vede k úsilí o mír.

Benedikt XVI.

24. U příležitosti dvacátého výročí setkání v Assisi v roce 2006 papež Benedikt XVI. v duchu dokumentu *Nostra aetate* znovu zdůraznil, že se nemůžeme „obracet v modlitbě k Bohu, Otci všech, jestliže odmítáme chovat se bratrsky k některým lidem, stvořeným podle Božího obrazu“⁴⁵, neboť víra v Boha nemůže než podporovat vztahy univerzálního bratrství mezi všemi lidmi.⁴⁶ Vytrvalost v mezináboženském dialogu má být důkazem toho, že fundamentalismus je zkrácením náboženství a je v rozporu s jejich hlubokým posláním. Ve své známé promluvě, v níž citoval slova jednoho byzantského císaře, prohlásil, že „šíření víry za pomoci násilí je nerozumné. Násilí je v rozporu s přirozeností Boha a s přirozeností duše.“⁴⁷

25. Benedikt XVI., který úzce propojoval úsilí o mír s požadavky rozumu a pravdy, vytrvale zdůrazňoval, že žádné náboženství ani kultura nemohou legitimně ospravedlnit fanatismus či použití násilí. Proto se věřící musí i nadále setkávat a sdílet povinnost sloužit pravdě, a tím i lidstvu. Zejména „mezináboženský a mezikulturní dialog mezi křesťany a muslimy se nemůže redukovat na sezónní záležitost. Je to ve skutečnosti životní nutnost, na niž ve značné míře závisí naše budoucnost.“⁴⁸

26. Dialog musí navíc probíhat také s kulturami, vědními obory a politickými institucemi s cílem dosáhnout hlubšího porozumění lidské bytosti v celé její složitosti. Záměrem tohoto „rozšířeného“ dialogu je celostní rozvoj člověka a harmonie ve společnosti. Skutečné nebezpečí totiž nespočívá ani tak ve střetu mezi náboženskými bloky, jako spíše ve střetu mezi kulturami, které nejsou schopny se navzájem pochopit a vést dialog.

František

27. Papež František pokračoval v naplňování dokumentu *Nostra aetate* v souladu s učením svých předchůdců a prohlásil, že „dialogu mohou napomoci tři zásadní ukazatele, pokud jsou dobře propojeny: *povinnost identity, odvaha vůči jinakosti a upřímné úmysly*“⁴⁹. Dialog s jinými

43 Jan Pavel II., *Poselství u příležitosti XXXIV. Světového dne míru* (1. ledna 2001): AAS 93 (2001), 234–247.

44 Jan Pavel II., promluva k účastníkům závěrečného obřadu mezináboženského shromáždění (28. října 1999), 3: *Insegnamenti*, XXII/2 (1999), 653.

45 Druhý vatikánský koncil, deklarace *Nostra aetate*, 5: AAS 58 (1966), 743.

46 Srov. Benedikt XVI., *Dopis Jeho Excelenci Domenicovi Sorrentinovi u příležitosti 20. výročí Mezináboženského setkání modlitby za mír* (2. září 2006): AAS 98 (2006), 750.

47 Benedikt XVI., promluva u příležitosti setkání zástupců vědy (12. září 2006): *Insegnamenti*, II/2 (2006), 259.

48 Benedikt XVI., promluva k zástupcům muslimů v Německu (20. srpna 2005): *Insegnamenti*, I (2005), 448.

Srov. též promluva k velvyslancům zemí s muslimskou většinou akreditovaným při Svatém stolci a k některým zástupcům muslimských komunit v Itálii (25. září 2006): AAS 98 (2006), 705.

49 František, promluva k účastníkům Mezinárodní mírové konference (28. dubna 2017): AAS 109 (2017), 495.

náboženskými tradicemi se musí vyznačovat postojem otevřenosti v pravdě a lásce⁵⁰, „navzdory různým překážkám a obtížím“. A znovu zdůraznil, že tento dialog je „nezbytnou podmínkou míru ve světě, a proto je povinností pro křesťany, jakož i pro ostatní náboženská seskupení“⁵¹.

28. A pokud jde o specifické rysy dialogu s židovským národem, papež František se již od počátku svého pontifikátu odvolával na teologický základ židovsko-křesťanského dialogu, když na základě *Nostra aetate* prohlásil: „Tento základ je teologický, nejde o pouhý výraz přání vzájemného respektu a úcty, a je tedy důležité, aby se náš dialog vždy vyznačoval hlubokým vědomím vztahu k Bohu.“⁵²

29. Velký význam mají tři odstavce věnované vztahu k židovství v apoštolské exhortaci *Evangelii gaudium*⁵³, která představuje základní dokument pro interpretaci jeho pontifikátu. Mezi témata, která papež chtěl zdůraznit, aby vymezil chápání vztahu mezi katolickou církví a židovstvím, patří: přijímání zjeveného Slova společně s židovským národem, abychom si „vzájemně pomáhali při zkoumání bohatství Božího slova“⁵⁴; dialog a přátelství jako součást života Ježíšových učedníků; lítost nad strašlivými pronásledováními, jimž byl židovský lid vystaven, zejména nad těmi, do nichž byli zapojeni křesťané; jakož i sdílení mnoha etických přesvědčení a společná starost o spravedlnost a rozvoj národů.

30. S papežem Františkem vstoupil mezináboženský dialog do nové fáze, která je hluboce prodchnuta vizí „univerzálního bratrství“⁵⁵, chápaného ve smyslu bratrství, jak jej vyznával svatý František z Assisi. Jak se píše v encyklice *Fratelli tutti*: „Víra má nevýslovnou moc inspirovat a žít naši úctu k druhým, protože věřící přicházejí k poznání, že Bůh miluje každého člověka nekonečnou láskou.“⁵⁶ V souladu s principem, podle něhož „má jednota převahu nad konfliktem“⁵⁷, papež prohlašuje „kulturu dialogu jako cestu, vzájemnou spolupráci jako pravidlo jednání a vzájemné porozumění jako metodu a kritérium“⁵⁸. Tváří v tvář pokušení rozdělit svět na uzavřené kulturní a náboženské světy papež František vyzval lidi, aby zbořili „bariéry rozdělení“⁵⁹ a jednoznačně se rozhodli pro setkávání: „Izolace ne, blízkost ano. Kultura střetu ne, kultura setkávání ano.“⁶⁰

31. Jednotlivci i celé národy mohou skutečně přinášet dobré plody pouze tehdy, pokud jsou ochotni se ostatním otevřít s kreativitou a velkorysostí. V této souvislosti papež František také připomněl, že není možné plně porozumět sobě samému ani do hloubky pochopit realitu své země, své církve či svého společenství bez uctivého setkávání s těmi, kdo jsou odlišní. Odlišnost se tak stává zdrojem vzájemného obohacení za předpokladu, že odlišné víry, duchovní tradice a kultury nejsou vnímány jako hrozba.

50 Srov. Papežská rada pro mezináboženský dialog, *Dialog v pravdě a lásce. Pastorační směrnice pro mezináboženský dialog* (19. května 2014): *EV* 30, 843–928.

51 František, apoštol. exhort., *Evangelii gaudium*, 250: *AAS* 105 (2013), 1120.

52 František, promluva k delegaci „Amerického židovského kongresu“ (13. února 2014): *Insegnamenti*, II/1 (2014), 166.

53 Srov. František, apoštol. exhort. *Evangelii gaudium*, 247–249: *AAS* 105 (2013), 1119–1120.

54 Tamtéž, 249: *AAS* 105 (2013), 1120.

55 Srov. *Dokument podepsaný papežem Františkem a Ahmedem Al-Tajibem o lidském bratrství pro světový mír a společný život* (4. února 2019): *AAS* 111 (2019), 349–356.

56 František, enc. *Fratelli tutti* (3. října 2020), 85: *AAS* 112 (2020), 998.

57 František, enc. *Lumen Fidei* (29. června 2013), 55: *AAS* 105 (2013), 592. Srov. též apoštol. exhort. *Evangelii gaudium* (24. listopadu 2013), 226–230: *AAS* 105 (2013), 1112–1113.

58 František, enc. *Fratelli tutti*, 285: *AAS* 112 (2020), 1073, který cituje *Dokument podepsaný papežem Františkem a Ahmedem Al-Tajibem o lidském bratrství pro světový mír a společný život* (4. února 2019): *AAS* 111 (2019), 350.

59 František, promluva u příležitosti sympozia na téma *Teologie po Veritatis gaudium ve středomořském kontextu* (21. června 2019): *AAS* 111 (2019), 1098.

60 František, enc. *Fratelli tutti*, 30: *AAS* 112 (2020), 980.

32. Je však třeba připomenout, že „dialog“ není kouzelné zaklínadlo⁶¹. Nevzniká sám od sebe a ti, kdo se mu věnují, nesmí být naivní ani slepí idealisté: jsou povoláni, aby se stali „hrdiny budoucnosti“⁶². Odmítají jak uzavření se do vlastní identity, tak logiku agresivity a vydávají se střední cestou, náročnou, ale plodnou: cestou trpělivého budování lidského bratrství.⁶³ Jejich jednání musí vždy vést jeden základní princip: vědomí, že víra v Boha a jeho uctívání nutně nezaručují život v souladu s jeho vůlí.⁶⁴ Odtud plyne význam univerzálního kritéria rozlišování, které lze nalézt v posvátných textech různých náboženství: tedy, *přijetí či odmítnutí zraněné osoby ležící na okraji cesty*. Konkrétní pozornost věnovaná nejzranitelnějším je zásadním měřítkem pro posouzení správnosti každého projektu, ať už politického, ekonomického, sociálního, akademického, náboženského či kulturního. Chudý – ve všech podobách své křehkosti – je kompasem, který nám umožňuje poznat, zda kráčíme správným směrem.⁶⁵

Lev XIV.

33. Ve svém prvním projevu k diplomatickému sboru připomněl papež Lev XIV. tři klíčová slova, která musí provázet každou formu dialogu: mír, spravedlnost a pravda⁶⁶. V duchu svých předchůdců pak papež Lev XIV. připomněl šedesáté výročí deklarace *Nostra aetate* a potvrdil, že tímto dokumentem „byla zaseta setba naděje pro mezináboženský dialog“⁶⁷. Papež také připomněl, že existovali mučedníci dialogu, kteří obětovali svůj život v boji proti násilí a nenávisti.⁶⁸ Dále zdůraznil, že „můžeme vést naše národy, aby se staly proroky naší doby, tedy hlasy, které odsuzují násilí a nespravedlnost, léčí rozdělení a hlásají mír pro všechny naše bratry a sestry“⁶⁹. Na generální audienci dne 29. října 2025, věnované *Nostra aetate*, Svatý otec znovu potvrdil: „Tento osvícený dokument nás učí setkávat se s vyznavači jiných náboženství nikoli jako s cizinci, ale jako se společníky na cestě k pravdě; ctít rozdíly a zároveň potvrzovat naši společnou lidskost; a v každém upřímném náboženském hledání rozpoznávat odraz jediného božského Tajemství, které obepíná celé stvoření.“⁷⁰

34. Papež Lev XIV. ve své první promluvě k zástupcům křesťanských církví a církevních společenství a jiných náboženství dne 19. května 2025 shrnul podstatu židovsko-křesťanského dialogu a zdůraznil také význam teologického dialogu: „Vzhledem k židovským kořenům křesťanství mají všichni křesťané zvláštní vztah k judaismu. Koncilní deklarace *Nostra aetate* (čl. 4) zdůrazňuje velikost společného duchovního dědictví křesťanů a židů a vybízí k vzájemnému poznání a úctě. Teologický dialog mezi křesťany a židy zůstává i nadále důležitý a velmi mi na něm záleží. I v těchto těžkých časech, poznamenaných konflikty a nedorozuměními, je třeba s elánem pokračovat v tomto našem tak cenném dialogu.“⁷¹ Křesťané a židé, kteří se neobejdou jedni bez druhých, by měli touto cestou kráčet společně až do konce pozemského času. A společně by měli očekávat den, „známý jen Bohu, kdy budou všechny národy vzývat Boha jedním hlasem a „sloužit mu společnou paží“ (Sof 3,9).“⁷²

61 František, *Promluva u příležitosti symposia na téma ‚Teologie po Veritatis gaudium ve středomořském kontextu‘* (21. června 2019): AAS 111 (2019), 1101.

62 František, enc. *Fratelli tutti*, 202: AAS 112 (2020), 1041.

63 Srov. tamtéž, 199: AAS 112 (2020), 1040.

64 Srov. tamtéž, 74: AAS 112 (2020), 995.

65 Srov. tamtéž, 69: AAS 112 (2020), 993.

66 Srov. Lev XIV., audience diplomatického sboru akreditovaného u Svatého stolce (16. května 2025): *L'Osservatore Romano*, 16. května 2025, s. 1–3.

67 Lev XIV., promluva při setkání k 60. výročí deklarace *Nostra aetate* *Kráčet společně v naději* (28. října 2025): *L'Osservatore Romano*, 29. října 2025, s. 4.

68 Srov. tamtéž: *L'Osservatore Romano*, 29. října 2025, s. 4–5.

69 Tamtéž: *L'Osservatore Romano*, 29. října 2025, s. 5.

70 Lev XIV., generální audience. Katecheze u příležitosti 60. výročí koncilní deklarace *Nostra aetate* (29. října 2025): *L'Osservatore Romano*, 29. října 2025, s. 2.

71 Lev XIV. promluva k zástupcům křesťanských církví a církevních společenství a jiných náboženství (19. května 2025): *L'Osservatore Romano*, 19. května 2025, s. 6.

72 Druhý vatikánský koncil, deklarace *Nostra aetate*, 4: AAS 58 (1966), 743.

35. Téma dialogu s jinými náboženstvími, které je třeba podporovat a rozvíjet, je mimo jiné jasně zmíněno ve společném prohlášení s ekumenickým patriarchou Bartolomějem I. ze dne 29. listopadu 2025: „Odmítáme jakékoli využívání náboženství a jména Božího k ospravedlnění násilí. Věříme, že autentický mezináboženský dialog, který zdaleka není důvodem k synkretismu a zmatku, je nezbytný pro soužití lidí různých tradic a kultur. S ohledem na 60. výročí deklarace *Nostra aetate* vyzýváme všechny muže a ženy dobré vůle, aby společně pracovali na budování spravedlivějšího a solidárnějšího světa a pečovali o stvoření, které nám svěřil Bůh. Pouze tak může lidská rodina překonat lhostejnost, touhu po nadvládě, chamtivost a xenofobii.“⁷³ Z tohoto pohledu není dialog, který se otevírá v duchu *Nostra aetate*, pouhým teoretickým cvičením, ale společným etickým a duchovním závazkem zaměřeným na mír, spravedlnost a ochranu našeho společného domova.

36. Zejména v současném mezinárodním kontextu, tak silně poznamenaném mnoha válkami, které každý den přinášejí četné oběti a vedou k obrovskému a nespravedlivému utrpení, chtěl papež Lev XIV. znovu zdůraznit rozhodující roli mezináboženského dialogu při odmítání logiky násilí: „Kdokoli zneužívá Boží jméno k ospravedlňování terorismu, násilí či války, naopak zrazuje jeho tvář, neboť bojovat ve jménu náboženství znamená útočit na samo náboženství. ‚Duch Assisi‘, na nějž odkazoval svatý Jan Pavel II. a v němž pokračoval papež František například svým dialogem s velkým imámem al-Azharu, ukazuje, že věřící mohou čerpat z nejautentičtějších zdrojů svých vlastních duchovních tradic, v nichž není místo pro ‚posvěcenou nenávisť‘.“⁷⁴

III. Plody a výzvy deklarace *Nostra aetate* v dnešní době

Viditelné a tiché plody

37. Šedesát let po vyhlášení *Nostra aetate* jsou zřejmé plody, které přinesla ve vztazích s judaismem a v dialogu s islámem a dalšími náboženstvími. Pokud jde o poslední jmenované, uvedeme několik příkladů: v tomto období katolická církev vedla dialog a spolupracovala – v různých oblastech a na různých úrovních – s vyznavači hinduismu, buddhismu, džainismu, sikhismu, šintoismu, taoismu, konfucianismu a zoroastrismu, stejně jako s tradičními náboženstvími, zejména těmi africkými.

38. Jedním z nejvýznamnějších dopadů *Nostra aetate* byla bezpochyby proměna pohledu, která měla závažné důsledky. Byly navázány trvalé přátelské vztahy mezi náboženskými představiteli, byly zahájeny společné vzdělávací a sociální projekty, byla vydána společná prohlášení v souvislosti s humanitárními tragédiemi, válkami či ekologickými krizemi.⁷⁵ Tam, kde kdysi vládlo odmítání, nedůvěra či nevědomost, přispěla tato konkrétní gesta k budování kultury dialogu a „kultury setkávání“⁷⁶. Časopis *Pro Dialogo*, vydávaný Dikasteriem pro mezináboženský dialog, pravidelně informuje o těchto četných iniciativách a shromažďuje a šíří rozmanité plody těchto setkání po celém světě. Kromě toho Dikasterium pro mezináboženský dialog zasílá přátelům z jiných náboženských tradic blahopřání u příležitosti jejich hlavních svátků, aby oživilo a posílilo pouta vzájemné úcty a spolupráce. Totéž činí Komise pro náboženské vztahy s judaismem.

73 Společné prohlášení papeže Lva XIV. a ekumenického patriarchy Bartoloměje (Istanbul 29. listopadu 2025): *L'Osservatore Romano*, 29. listopadu 2025, 3.

74 Lev XIV., *Magnifica Humanitas* (15. května 2026), 223, kde cituje Františka, *Výzva k míru v Assisi u příležitosti Světového dne modlitby za mír*. „Touha po míru: dialog mezi náboženstvími a kulturami (20. září 2016): *AAS* 108 (2016), 1124.

75 Srov. Dokument podepsaný papežem Františkem a Ahmedem Al-Tajibem o lidském bratrství pro světový mír a společný život (Abú-Dhabí, 4. února 2019); Závěrečné prohlášení VII. kongresu představitelů světových a tradičních náboženství (Nur-Sultan, 15. září 2022); Společné prohlášení *Istiqlal* podepsané papežem Františkem a velkým imámem Nasaruddinem Umarem (Jakarta, 5. září 2024). Všechny tyto texty svědčí o neustálém úsilí o vzájemné porozumění, konkrétní spolupráci a mírové soužití mezi lidmi různých náboženských tradic.

76 František, promluva na závěr konference o Středomoří (23. září 2023): *AAS* 115 (2023), 1146.

39. V důsledku teologické reflexe a pastoračního vývoje mezináboženského dialogu, v souladu s původní myšlenkou svatého Pavla VI., se dialog⁷⁷ dnes uskutečňuje v různých oblastech, které jsou zachyceny v dokumentu s názvem *Dialog a zvěstování*: dialog v životě, který zahrnuje každodenní realitu multináboženského života, a to jak ve vesnicích, tak ve velkých i malých městech; dialog v praxi prostřednictvím společných iniciativ, které mohou stoupenci různých náboženství podnikat na základě vzájemné dohody; teologický dialog – vedený odborníky –, který spočívá ve výměně náboženských poznatků převážně na doktrinní úrovni; a konečně dialog o náboženské zkušenosti, který vedou především mniši a mnišky zapojení do Mnišského mezináboženského dialogu.⁷⁸

40. Mezi výsledky dialogu, který byl zahájen dokumentem *Nostra aetate*, lze uvést síť *Women's Network for Interreligious Dialogue*, kterou podporuje Dikasterium pro mezináboženský dialog s cílem rozšířit zapojení žen, a také desetiletí trvající spolupráci mezi tímto Dikasteriem a Komisí pro mezináboženský dialog Ekumenické rady církví, která vedla k významným dokumentům, jako je *Křesťanské svědectví v multináboženském světě: Doporučení pro vedení* (2011).

41. Tyto plody se často projevují i v tichosti a skromnosti, zakořeněné v každodenním životě. Kněží, řeholníci i laici dnes žijí v multináboženských čtvrtích, kde již samotná skutečnost, že žijí v míru a jsou tu jeden pro druhého – jako sousedé –, je sama o sobě svědectvím. Mezináboženské páry, skupiny mladých lidí i místní společenství neustále nacházejí nové formy společného života. Všechny tyto výsledky, někdy ještě v zárodku, neviditelné, ale plodné, ztělesňují myšlenku dokumentu *Nostra aetate*: žít ve světě jako svědkové Boží lásky, v dialogu se všemi.

42. V návaznosti na myšlenky dokumentu *Nostra aetate* a na učení nedávného magisteria je žádoucí, aby se znovu rozvíjely rozhovory a formy spolupráce, a to i s členy „nových náboženských hnutí“ a se zástupci nových náboženských směrů. Tato bratrská setkání, která nelze chápat ani jako ekumenický dialog, ani jako dialog mezi náboženstvími, mohou nabídnout konkrétní příležitosti ke společné práci na prosazování sdílených hodnot a na dosahování společného dobra, jsou-li založena na jasném vědomí vlastní identity a na vzájemném respektu. Mohou navíc přispět k hlubšímu porozumění současným duchovním touhám a rozšířit prostor pro svědectví, vzájemné poznávání a spolupráci ve službě lidské důstojnosti, společenského míru a péče o stvoření.

43. V neposlední řadě je třeba zmínit rostoucí kritické povědomí o projevech islamofobie, které nedokážou náležitě rozlišovat mezi případy fundamentalismu a násilí a pokojným životem ostatních muslimských věřících, kteří se integrují a pracují v zemích, které je přijaly. Musíme poděkovat křesťanským společenstvím, která vyrostla v duchu přijetí a také lepšího poznání a úcty k muslimským věřícím, kteří, jak připomíná *Nostra aetate*, „se klanějí jedinému Bohu, živému a o sobě jsoucím, milosrdnému a všemohoucímu, stvořiteli nebe a země, který promluvil k lidem. Jeho rozhodnutím, i tajemným, se snaží podrobit celou duši, jako se Bohu podrobil Abrahám, na něhož se islámská víra ráda odvolává. [...] Proto si váží mravního života a Boha uctívají zejména modlitbou, almužnami a postem.“⁷⁹

Přetrvávající odpor a nedorozumění

77 V kontextu náboženského pluralismu znamená dialog „soubor pozitivních a konstruktivních mezináboženských vztahů s lidmi a společenstvími jiných vyznání, směřujících k vzájemnému poznání a obohacení“, v poslušnosti pravdě a v úctě k svobodě. To zahrnuje jak svědectví, tak poznávání příslušných náboženských přesvědčení“ (Papežská rada pro mezináboženský dialog – Kongregace pro evangelizaci národů, instrukce *Dialog a zvěstování* [19. května 1991], č. 9: AAS 84 [1992], 417–418; kde je citován Sekretariát pro nekřesťany, *Postoj církve vůči stoupencům jiných náboženství: Úvahy a pokyny k dialogu a misii, Zpravodaj Sekretariátu pro nekřesťany* 56 [1984/2], čl. 13).

78 Srov. Papežská rada pro mezináboženský dialog – Kongregace pro evangelizaci národů, instrukce *Dialog a zvěstování*, 42: AAS 84 (1992), 428.

79 Druhý vatikánský koncil, deklarace *Nostra aetate*, 3: AAS 58 (1966), 741.

44. Navzdory těmto pokrokům přetrvávají obtíže spojené s dialogem. V některých kruzích se i nadále objevují pochybnosti o jeho smysluplnosti, protože panují obavy z doktrinálního relativismu či oslabení náboženské identity. I po vydání dokumentu *Dialog a zvěstování* přetrvávají nedorozumění ohledně samotné podstaty dialogu. Někteří si stále kladou otázku, zda se jedná o pastorační problém, o skutek lásky, o teologickou výměnu názorů, či o nutnost politického působení ve prospěch společného dobra.

45. I mimo církevní prostředí existují nemalá nedorozumění. V některých regionech jsou vztahy mezi věřícími různých náboženství historicky konfliktní a vzpomínka na dávné rány ztěžuje vzájemnou důvěru, a to navzdory výzvě deklarace *Nostra aetate*, abychom „zapomněli na to, co bylo, aby se upřímně snažili o vzájemné porozumění“⁸⁰, zejména mezi křesťany a muslimy. V této souvislosti lze připomenout slova papeže Františka: „Pro dialog s islámem je neodmyslitelná náležitá formace zúčastněných stran nejenom proto, aby byli pevně a radostně zakořeněni ve své identitě, ale proto, aby byli schopni uznat hodnoty druhých, porozumět starostem, které stojí za jejich požadavky, a zdůrazňovat společná přesvědčení. My křesťané bychom měli s vlídností a úctou přijímat islámské imigranty, kteří přicházejí do našich zemí, stejně jako doufáme a prosíme, aby byli křesťané přijímáni a respektováni v zemích s islámskou tradicí. Prosím a pokorně žádám tyto země, aby vzaly v potaz svobodu, které se těší muslimští věřící v západních zemích, a zajistily křesťanům svobodu, aby mohli slavit svou liturgii a prožívat svoji víru!“⁸¹ Jinde zase nárůst fundamentalismu, přetrvávající předsudky, politická manipulace s náboženskou příslušností či násilí páchané ve jménu Boha podkopávají samotné základy dialogu. V sekularizovaných společnostech je náboženské slovo někdy marginalizováno nebo zneužíváno, redukováno na folklór, na subjektivní názor či zcela přehlíženo.

46. Cesta zůstává náročná – vyžaduje pokoru, odvahu a rozlišování. Pro křesťana není tento požadavek překvapivý, protože pravého věřícího neovládá arogance; „naopak, pravda ho činí pokorným. Ví totiž, že pravdu nevlastníme, že naopak ona objímá a vlastní nás. Jistota víry nás nevede ke strnulosti, ale podněcuje k neustálému putování, umožňuje vydávat svědectví a se všemi vést dialog.“⁸² Tento dialog často vyžaduje „nevyčerpatelnou trpělivost“⁸³ a nelze jej redukovat na pouhý obecný konsenzus. Je zakořeněný v evangelizačním poslání církve – jehož je podstatnou součástí – a předpokládá upřímné úsilí, hluboké poznání druhého a uznání svobody svědomí jako základu každého autentického vztahu.⁸⁴ Nejde tedy o to, abychom se zřekli pravdy, ale abychom ji hlásali evangelijním způsobem: s úctou, nasloucháním a láskou. Je to skutečné sdílení toho, co přebývá v našem srdci: „Největší touhou každé misionářské duše je hlásat Krista svědectvím či slovy takovým způsobem, aby druhí nemuseli vynakládat velké úsilí, aby si ho zamilovali. V této dynamice lásky není prostor pro proselytismus: slova zamilovaného neobtěžují, nevnučují se, nevlamují se, jenom druhé vedou k tomu, aby se ptali, jak je taková láska možná. Zamilovaný s největším možným respektem vůči svobodě a důstojnosti druhého prostě doufá, že mu bude dovoleno vyprávět o tomto přátelství, které naplňuje jeho život.“⁸⁵

47. A v neposlední řadě je třeba poukázat na pronásledování, kterému jsou křesťané v různých částech světa vystaveni ze strany extremistických náboženských skupin. Jakékoli pronásledování z náboženských důvodů je vždy porušením lidské důstojnosti, na které je naléhavě třeba najít společnou odpověď, která by v duchu *Nostra aetate* podporovala u všech a vůči všem respekt, dialog a mírové soužití.

80 Tamtéž, 3: AAS 58 (1966), 742.

81 František, apoštol. exhort. *Evangelii gaudium*, 253: AAS 105 (2013), 1121.

82 František, enc. *Lumen Fidei*, 34: AAS 105 (2013), 577.

83 G. C. Anawati, O.P., „Excursus on Islam“, in H. Vorgrimler, ed., *Commentary on the Documents of Vatican II*, vol. III, London 1969, s. 154.

84 Srov. Papežská rada pro mezináboženský dialog – Kongregace pro evangelizaci národů, instrukce *Dialog a zvěstování*, 77: AAS 84 (1992), 441–442.

85 František, enc. *Dilexit nos* (24. října 2024), 210: AAS 116 (2024), 1435–1436.

Pedagogika dialogu, který je třeba prohloubit

48. Tváří v tvář současným výzvám je církev povolána k obnově a prohloubení své pedagogiky dialogu. To předpokládá především důkladnou formaci v seminářích, na teologických fakultách a v rámci pastoračních programů. Již nestačí pouze hlásat význam dialogu: nyní je třeba jej žít a poskytnout věřícím nástroje, aby se do něj mohli zapojit informovaně, kriticky a bez obav. Znalost náboženství, dějin mezináboženských vztahů, vypracování pokynů pro dialog a podpora náboženské gramotnosti (*religious literacy*) jsou faktory, které napomáhají mezináboženskému setkávání a dialogu a podporují ho. Stejně tak je nutné do křesťanské formace začlenit porozumění současným kulturním a geopolitickým otázkám.

49. Zároveň je třeba ocenit konkrétní iniciativy realizované v místních církvích, které stojí v popředí. Právě ony na místní úrovni rozvíjejí velmi tvůrčí a odvážné formy setkávání: komise pro dialog, společné projekty, vzdělávací či humanitární akce, společné bohoslužby. Shromažďováním, sdílením a propojováním těchto zkušeností může univerzální církev nejen obohatit sama sebe, ale také identifikovat a nasměrovat nové pastorační přístupy.

50. Zvláštní pozornost je třeba věnovat také duchovnímu rozměru dialogu. Cílem totiž není pouhé intelektuální cvičení, ale autentické setkání – setkání s jiným věřícím v duchu míru, přátelství a společného hledání pravdy a dobra⁸⁶. Upřímný dialog vylučuje jakoukoli formu zneužití. Jeho cílem je vzájemné porozumění a objevování toho, co je správné a autentické pro všechny. Dialog v duchu *Nostra aetate* tedy předpokládá kontemplativní pohled upřený na „jiného, odlišného“: „Sbližovat se, rozmlouvat spolu, naslouchat, hledět jeden na druhého, vzájemně se poznávat, snažit se porozumět si a hledat společné body, to vše lze shrnout do jednoho slova: dialog.“⁸⁷

51. V tomto smyslu se mezináboženský dialog může stát příležitostí k větší věrnosti Boží univerzální lásce, která se zjevila v Ježíši Kristu. Proměňuje lidi, společenství a někdy i církevní struktury. Nejedná se zdaleka o okrajové téma, nýbrž o teologické pole, kde se Duch Svatý chce projevit prostřednictvím setkání s druhým.⁸⁸

IV. Perspektivy a směry pro budoucnost mezináboženského dialogu

52. Budoucnost mezináboženského dialogu dnes vyžaduje nové úvahy a obzvláště jasné závazky. Zatímco desetiletí následující po Druhém vatikánském koncilu umožnila navázat klidnější vztahy mezi různými náboženskými tradicemi, geopolitické, kulturní a ekologické změny posledních let přinášejí dosud neznámé výzvy. Napětí související s identitou, uzavřenost komunit, fundamentalistické ideologie, konflikty s náboženským podtextem, politická manipulace s náboženskými tématy, ale i rostoucí lhostejnost v mnoha zemích vůči jakékoli formě spirituality nás nutí nově promýšlet způsoby dialogu v rychle se měnícím světě.

53. Ve skutečnosti nejde o to, založit velké světové náboženství, v němž by byla všechna vyznání sjednocena. Takovou možnost je třeba vyloučit z úcty k sobě samým i k ostatním. Jde naopak o to, vybudovat bratrskou společnost, která je schopná přijímat rozdíly. Tento záměr zůstává jádrem mezináboženského dialogu, stejně jako tomu bylo již v deklaraci *Nostra aetate* a v úsilí v tomto směru, které charakterizovalo desetiletí následující po jejím vyhlášení. Dialog nespočívá pouze v předkládání vlastních nauk nebo ve srovnávání vlastních pohledů na svět; dnes, tváří v tvář těm, kdo podněcují rozdělení a připravují konflikty, jsou věřící různých tradic, a především jejich

86 Srov. František, enc. *Fratelli tutti*, 271: AAS 112 (2020), 1066.

87 Tamtéž, 198: AAS 112 (2020), 1039.

88 Srov. Papežská rada pro mezináboženský dialog – Kongregace pro evangelizaci národů, instrukce *Dialog a zvěstování*, 38: AAS 84 (1992), 427.

představitelé, povolání k tomu, aby si byli vědomi přetrvávajících rozdílů a zároveň aby s jasným úsudkem a nadějí hledali podmínky nezbytné pro mírové soužití.

54. Abychom tohoto cíle dosáhli, je nutné skutečně změnit smýšlení: opustit logiku obrany, nepřátelství či dobývání a zaujmout otevřený, dobrosrdečný a odvážný postoj. Monolitické a izolované modely, které podporují uzavřený pohled na realitu, se jeví jako stále více nedostatečné a v konečném důsledku jako zdroj násilí a utrpení pro ty nejslabší. Nepřátelská obrana vlastního postoje a proselytismus jako jediný způsob setkání s „druhým“ již nemají smysl ve světě, který se stále více podobá propojené globální vesnici v neustálém pohybu. Připomněl to papež František v roce 2019 na Chulalongkornově univerzitě v Bangkoku před představiteli buddhistů, muslimů, hinduistů, sikhů a křesťanů: „Skončila doba, v níž by logika vzájemné izolovanosti mohla převládnout jako pojetí času a prostoru a vnutit se jako platný nástroj řešení konfliktů. Dnes přišel čas odvážně si představit logiku setkání a vzájemného dialogu jako cestu, spolupráci jako princip chování a vzájemné poznání jako metodu a kritérium. A tímto způsobem nabízet nové paradigma řešení konfliktů, přispět k dorozumění mezi lidmi a k ochraně stvoření. Věřím, že náboženská vyznání, tak jako univerzity, aniž by se musela zříkat svých vlastních charakteristik a zvláštních darů, mají na tomto poli mnoho co přinést a nabídnout. Vše, co činíme v tomto ohledu, je významný krok zaručující nejmladším generacím jejich právo na budoucnost a bude také službou spravedlnosti a míru.“⁸⁹

55. V protikladu k těmto rigidním postojům, které usilují řešit konflikty silou, je na čase prosazovat novou etiku dialogu: kulturu mnohostrannosti, pružnosti a přátelství. Už nejde o to, bát se „jiného věříciho“, jiné civilizace či jiného způsobu uvažování, nebo si je držet od těla, ale mít odvahu k setkání. Ten, kdo byl kdysi vnímán jako hrozba, jako nepřítel, kterého je třeba se bát, respektovat z dálky, či dokonce zničit, se může stát partnerem v dialogu, spojencem, přítelem, ba dokonce „poutníkem pravdy“⁹⁰, s nímž lze sdílet kus cesty. Civilizace a náboženství mohou jistě prožívat napětí, ale mohou také prožívat souznění v tvůrčí dynamice, pokud dokážou proměnit rozmanitost v solidaritu. Jinakost již nesmí být vnímána jako překážka, ale jako výzva, kterou je třeba přijmout. Ve světě uvězněném v dusivé uzavřenosti do sebe nechtějí věřící různých náboženství přestat předkládat světu pravdu o transcendenci a Boží lásku ke všem lidským bytostem. To je důležité zejména v době, v níž jsou někdy „s pohrdáním odmítány spisy, které vznikly na základě nějakého náboženského přesvědčení, a zapomíná se, že klasické náboženské texty vykládají smysl věcí pro všechny doby a že mají motivační potenciál, který otevírá stále nové obzory, podněcuje k přemýšlení, otevírá mysl i vnímavost“⁹¹.

56. Bohatší a propracovanější model dialogu je tedy nejen žádoucí pro budoucnost, ale již se začíná rodit uvnitř církve a v jejích vztazích s jinými náboženskými tradicemi. Tento mnohostranný model by se dal přirovnat k mnohostěnu: vyžaduje, abychom se vyrovnávali s více rozměry současně, abychom projevovali trpělivost, rozumnost, ale také představitivost a kreativitu.⁹² Právě v této interakci se buduje společná budoucnost, v níž mír a přátelství již nejsou utopií, ale zralými plody setkání.

V. Závěr

57. Šedesát let od vydání deklarace *Nostra aetate* se katolická církev s hlubokou vděčností ohlíží za dosavadní cestou. Během šesti desetiletí tento krátký, ale odvážný text radikálně proměnil podobu mezináboženských vztahů. Církev přešla od často zdrženlivého či odtahitého postoje k odvážné cestě

89 František, promluva při setkání s představiteli křesťanů a dalších náboženství (22. listopadu 2019): AAS 111 (2019), 1957.

90 Benedikt XVI., promluva u příležitosti *Dne zamyšlení, dialogu a modlitby za mír a spravedlnost ve světě „Poutníci pravdy, poutníci pokoje“* (Assisi, 27. října 2011): *Insegnamenti*, VII/2 (2011), 514.

91 František, apoštol. exhort. *Evangelii gaudium*, 256: AAS 105 (2013), 1123.

92 Srov. tamtéž, 236: AAS 105 (2013), 1115.

upřímného dialogu, k setkávání v duchu úcty a bratrské spolupráce. Toto dědictví představuje dnes živé a nepostradatelné bohatství, které i nadále oslovuje dnešní věřící a zavazuje je k pokračování v tomto lidském i duchovním dobrodružství, které je pro naši dobu tak životně důležité.

58. Ve světě, který je zároveň hluboce propojený i roztržštěný, zůstává poselství dokumentu *Nostra aetate* i nadále velmi aktuální. Bratrství mezi věřícími různých náboženských tradic není pouhým ideálem, ale morální, duchovní a společenskou nutností. Tváří v tvář současným výzvám – náboženskému extremismu, globální migraci, sekularizaci, ekologickým a sociálním krizím – jsou náboženství povolána k tomu, aby proměnila svět a společnost tak, aby se staly bratrským vyjádřením Boží vůle. Tento závazek nutně vyžaduje nové vzdělávání k dialogu, zejména u mladých generací, aby bylo možné překonat strach a předsudky a rozvíjet skutečnou kulturu setkávání.

59. Při příležitosti 60. výročí deklarace *Nostra aetate* církev s přesvědčením znovu potvrzuje své odhodlání pokračovat na této náročné cestě a naslouchat Duchu Svatému, který neustále působí v dějinách lidstva i v rámci různých kultur a náboženství národů, v nichž – způsobem, který zná pouze on – rozněcuje plamen moudrosti a rozdává své rozmanité dary. Církev vyzývá všechny, aby se stali „staviteli mostů, nikoli bariér“⁹³, tvůrci míru a bratrství, schopnými přijímat druhého v jeho odlišnosti, uznávat jeho duchovní bohatství a spolupracovat na budování spravedlivější a lidštější společnosti. Jak si přál papež Lev XIV.: „Svědectví našeho bratrství, které, jak doufám, budeme moci projevit účinnými gesty, jistě přispěje k budování mírumilovnějšího světa, jak si to v srdci přejí všichni muži a ženy dobré vůle.“⁹⁴

60. Dnes je více než kdy dříve nutné rozhodným způsobem kráčet tímto směrem, s podporou Boží milosti a duchovního bohatství náboženských tradic. *Nostra aetate* „před šedesáti lety přinesla naději do světa po druhé světové válce. Dnes jsme povoláni k obnovení této naděje v našem válkou zpusťšeném světě a v našem poničeném přírodním prostředí.“⁹⁵ Tato cesta naděje zůstává otevřená a všichni jsme zváni, abychom jí společně a odvážně kráčeli.

Papež Lev XIV. při audienci, kterou udělil dne 22. června 2026 níže podepsaným prefektům a tajemníkům Dikasteria pro nauku víry, Dikasteria pro podporu jednoty křesťanů a Dikasteria pro mezináboženský dialog, schválil tuto nótu a nařídil její zveřejnění.

Dáno v Římě, v sídle Dikasteria pro nauku víry, Dikasteria pro podporu jednoty křesťanů a Dikasteria pro mezináboženský dialog, dne 16. září 2026, v den liturgického svátku mučedníků svatých Kornelia, papeže, a Cypriána, biskupa

Kardinál Víctor Manuel Fernández, prefekt

Kardinál Kurt Koch, prefekt

Kardinál George Jacob Koovakad, prefekt

Mons. Armando Matteo, sekretář

Jeho Eminence Mons. Flavio Pace, sekretář

Mons. Indunil Janakaratne Kodithuwakku Kankanamalage, sekretář

Při audienci 22. června 2026, Lev XIV.

93 František, *Poselství Urbi et orbi* (21. dubna 2019): AAS 111 (2019), 731.

94 Lev XIV., promluva k zástupcům křesťanských církví a církevních společenství a jiných náboženství (19. května 2025): *L'Osservatore Romano*, 19. května 2025, s. 6.

95 Lev XIV., generální audience. *Katecheze u příležitosti 60. výročí koncilní deklarace Nostra aetate* (29. října 2025): *L'Osservatore Romano*, 29. října 2025, 3.